

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра екологічної безпеки та екологічної освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи

_____ 2020 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

**Сталий розвиток
(Sustainable Development)**

рівень вищої освіти	<u>третій / аспірантський</u>
галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
освітня програма	<u>103 "Науки про Землю"</u>
спеціалізація	<u>Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів</u>
вид дисципліни	<u>за вибором</u>
факультет	<u>навчально-науковий інститут екології</u>

2020/2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою навчально-наукового інституту екології

“ 31” серпня 2020 року, протокол № 10

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Уткіна К.Б., к.геогр.наук, доц., доц. кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти

Програму схвалено на засіданні кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти

Протокол від 31 серпня 2020 року № 15

Зав. кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти

(підпис)

Некос А. Н.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми 103 «Науки про Землю» (рівень PhD)

(підпис)

Пересадько В. А.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією навчально-наукового інституту екології

Протокол від “31 ” серпня 2020 року № 10

Голова науково-методичної комісії навчально-наукового інституту екології

(підпис)

Максименко Н.В.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма нормативної навчальної дисципліни «Сталий розвиток» («Sustainable Development») складена відповідно до освітньо-наукової програми 103 «Науки про Землю», галузі знань 10 «Природничі науки» для спеціалізації Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів в рамках виконання міжнародного проекту ЕРАЗМУС+ «Комплексна докторська програма з екологічної політики, менеджменту природокористування та техноекології – INTENSE».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни.

Мета курсу «Сталий розвиток» - формування знань щодо теоретично-концептуальних та науково-прикладних аспектів теорії сталого розвитку, необхідних для прийняття рішень, направлених на узгодження та гармонізацію спільного розвитку соціально-економіко-екологічних систем..

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни.

Основні завдання вивчення дисципліни «Сталий розвиток» пов'язані з формуванням у аспірантів базових знань щодо закономірностей функціонування соціальної, економічної та екологічної систем та забезпечення умов їх сталого розвитку. Курс спрямований на наступне: ознайомити аспірантів із існуючими підходами й способами переходу до сталого розвитку у світовій практиці; допомогти аспірантам вивчити концепції сталого розвитку, вивчити способи реалізації принципів сталого розвитку в основних секторах суспільного розвитку; засвоїти практичні навички в області розробки й реалізації середньо- та довгострокових програм переходу до сталого розвитку на регіональному й локальному рівнях

1.3. Кількість кредитів

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 3 кредити ECTS.

1.4. Загальна кількість годин

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
4-й	4-й
Лекції	
4 год.	4 год.
Практичні заняття	
6 год.	2 год.
Семінарські заняття	
14 год.	2 год.
Самостійна робота	
66 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	
0 год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Після проходження курсу аспіранти повинні отримати нові знання і розвинути наявні компетенції:

Загальні:

- **ЗК 1.** Загальнонаукові (філософські) компетентності, спрямовані на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.
- **ЗК 2.** Уміння використовувати методи та принципи сучасного наукового пізнання у своїй професійній діяльності.

Фахові:

- **ФК 1.** Глибинні професійні знання зі спеціальності «Науки про Землю», розуміння фундаментальних основ теорії наук про Землю, теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань, оволодіння науковою термінологією.
- **ФК 3.** Глибоке розуміння взаємозв'язків у системі «природа – населення – господарство» та знання наукових підходів до її вивчення.

Фахові зі спеціалізації «Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів»:

- Знання наукових концепцій та парадигм сучасної географічної науки.
- Формування знань про систему «природа – господарство – населення» та конструктивно-географічні підходи до її вивчення.

Програмні результати навчання:

Знання і розуміння:

- **ПРН 1.** Теоретичні основи, сучасні методологічні підходи у дослідженнях у галузі наук про Землю.
- **ПРН 5.** Механізми взаємозв'язків у системі «природа – населення – господарство».

Уміння:

- Розробляти науково обґрунтовані рекомендації для підтримки управлінських рішень у господарській діяльності.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Теоретично-концептуальні засади стратегії сталого розвитку

Тема 1. Передумови виникнення ідей сталого розвитку. Теоретичні засади сталого розвитку.

Глобалізація. Глобальна соціо-економіко-екологічна криза як передумова виникнення ідей сталого розвитку. Основні характеристики та ознаки глобальних проблем. Етапи антропогенного перетворення біосфери. Техноцентричний та екоцентричний підхід. Біотехносфера (техносфера). Закон збереження екосистем. Основні ідеї Вернадського В. І. про ноосферу. Сучасні підходи до ідеї ноосфери.

Альтернативні стратегії розвитку людства. Глобальні сценарії сталого розвитку: FROG, GEOPOLITY, JUZZ та ін. Неокласична теорія екологічного регулювання А. Пігу. Ідея концепції «енергія прогресу»

Поняття системи і стійкості. Уявлення про розвиток системи. Системний підхід та аналіз. Механізми стійкості системи.

Поняття про сталий розвиток. Історія виникнення концепції сталого розвитку. Фактори, які визначають сталий розвиток. Основні положення концепції сталого розвитку: цілі, завдання, проблеми, рівні сталого розвитку. Умови сталого розвитку соціально-економічних систем; принципи забезпечення сталого розвитку: принципи екологічної республіки, екологічної стійкості, триєдності часів, екологічних цілей, екологічно спрямованої мотивації.

Тема 2. Соціально-економічне зростання та сталий розвиток

Фактори ризику для стратегії сталого розвитку: неантропогенні та антропогенні фактори. Фактори прямої та непрямой дії. Напрямки розв'язання проблем сталого розвитку. Консервативний та прогресивний підходи щодо змін з метою забезпечення

сталого розвитку. Фактори соціально-економічного зростання. Інтенсивний та екстенсивний розвиток. Показники, що характеризують сталість та біосферо сумісність розвитку. Концепція слабкої та сильної стійкості. Концепція критичного капіталу. Базові стратегії сталого розвитку: зростання, обмеженого зростання, фокусування, економії, виживання, конкуренції на різних етапах життєвого циклу, зміни курсу, рекомендації, диверсифікації, інноваційна та кластерна.

Тема 3. Індикатори сталого розвитку

Поняття про індикатори сталого розвитку. Історія створення індикаторів сталого розвитку. Вимоги до індикаторів сталого розвитку. Категорії індикаторів сталого розвитку. Основні міжнародні економічні, соціальні та екологічні індикатори сталого розвитку : Показник зростання конкурентоздатності (Growth Competitiveness Index), Показник розвитку людини (Human Development Index), Показник якості життя (Quality of Life Index), Показник екологічного сліду (Ecological Footprint Balance Index) (FB), Індекс «живої планети» (Living Planet Index) та ін. Моніторинг індикаторів сталого розвитку.

Тема 4. Міжнародна діяльність у сфері сталого розвитку

Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку. Конференція ООН з проблем навколишнього середовища (КОНСР-1). Декларація принципів та План дій Стокгольмської конференції. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). «Порядок денний на XXI ст.». Декларація Ріо «Про екологічний та економічний розвиток». Саміт тисячоліття (2000 р.). Декларація тисячоліття. Цілі розвитку тисячоліття. Світовий саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.). Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку та План виконання рішень. Саміт ООН з питань Цілей розвитку тисячоліття (2010 р.). Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку (1994 р.). Оргуська конвенція (1998 р.). Стратегії сталого розвитку передових країн світу.

Розділ 2. Україна в контексті переходу до сталого розвитку

Тема 5. Національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку

Передумови та національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку. Роль громадськості у впровадженні сталого розвитку. Сталий розвиток і стратегія євроінтеграції України. «Еко-соціальна ринкова економіка» як європейська

модель сталого розвитку суспільства. Основні світові тенденції та особливості прийнятих національних стратегій сталого розвитку.

Відображення питань сталого розвитку у законодавстві України. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 р.». Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 рр. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 р. Концепція сталого розвитку населених пунктів України.

Тема 6. Індикатори для оцінювання сталого розвитку регіонів України

Кватерний підхід до описання процесів сталого розвитку. Методологія оцінювання сталого розвитку в контексті якості життя. Методологія оцінювання сталого розвитку в контексті безпеки життя людей. Індекс сталого розвитку. Ступінь гармонізації. Категорії політики індексів. Національні індикатори економічного, екологічного та соціально-інституціонального виміру сталого розвитку. Індекс людського розвитку (ІЛР). Індекс гендерного розвитку.

Тема 7. Місцевий план дій для охорони довкілля (МПДОД)

Призначення МПДОД. Мета і завдання МПДОД. Законодавча основа розроблення МПДОД. Етапи розроблення МПДОД. Підготовчий етап. Формування громадою бачення свого майбутнього. Оцінювання стану довкілля. Визначення пріоритетів. Розроблення МПДОД. Визначення цілей, завдань, заходів, індикаторів. Підготовка проекту плану дій і бюджету. Поширення та узгодження плану дій з громадою. Затвердження МПДОД місцевою владою. Особливості запровадження МПДОД для малих поселень. Реалізація та моніторинг МПДОД.

Тема 8. Цілі та завдання освіти для сталого розвитку України

Біоетика та екологічна етика. Екологізація. Екологічний імператив. Екологічна культура. Концепція та стратегія освіти для сталого розвитку. Конференція ЮНЕСКО «Освіта в інтересах сталого розвитку» (1997 р.). «Балтія-21». «Основні уроки». Основні положення Концепції екологічної освіти України (2001 р.). Державна політика України у сфері екологічної освіти. Цілі впровадження стратегії сталого розвитку в сферу освіти України.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів та тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		о	л	п	с	ін		ср	го	л	п	с
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Теоретично-концептуальні засади стратегії сталого розвитку												
Разом за розділом 1	46	2	2	8		34	46	2	2			42
Розділ 2. Україна в контексті переходу до сталого розвитку												
Разом за розділом 2	44	2	4	6		32	44	2		2		40
Усього годин	90	4	6	14		66	90	4	2	2		82

4. Темі практичних та семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Альтернативні стратегії розвитку людства	2
2	Аналіз динаміки світового рейтингу країн за основними індикаторами та індексами сталого розвитку	2
3	Міжнародна діяльність та законодавча база у сфері сталого розвитку	4
4	Теоретично-концептуальні засади стратегії сталого розвитку	2
5	Перехід України на шлях сталого розвитку: національні особливості, реалії та перспективи	2
6	Аналіз профілів регіонів України за економічним, екологічним та соціально-інституціональним вимірами сталого розвитку	2
7	Розробка місцевих планів дій для охорони довкілля для малих населених пунктів	2
8	Україна в контексті переходу до сталого розвитку	4
	Разом:	20

5. Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота включає: теоретичне опрацювання навчального матеріалу в ході виконання науково-дослідної роботи.

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кільк. годин
1	Зібрати та вивчити матеріал із теоретичні засади сталого розвитку: - альтернативні стратегії розвитку людства; - глобальні сценарії сталого розвитку: FROG, GEOPOLITY, JUZZ та ін.; - неокласична теорія екологічного регулювання А. Пігу; - ідея концепції «енергія прогресу»; - поняття системи і стійкості: уявлення про розвиток системи, системний підхід та аналіз, механізми стійкості системи.	8
2	Дослідити та порівняти соціально-економічне зростання та сталий розвиток: - фактори ризику для стратегії сталого розвитку;	10

	- базові стратегії сталого розвитку	
3	Знайти інформацію та проаналізувати індикатори сталого розвитку: - основні міжнародні економічні, соціальні та екологічні індикатори сталого розвитку	8
4	Вивчити аспекти міжнародної діяльності у сфері сталого розвитку: - стратегії сталого розвитку передових країн світу.	8
5	Дослідити національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку	8
6	Проаналізувати індикатори для оцінювання сталого розвитку регіонів України	8
7	Дослідити особливості розробки місцевого плану дій для охорони довкілля (МПДОД)	8
8	Вивчити цілі та завдання освіти для сталого розвитку України	8
	Разом:	66

6. Індивідуальні завдання

Немає.

7. Методи контролю

В процесі вивчення дисципліни «Сталий розвиток» використовуються наступні методи контролю: приймання практичних завдань передбачених навчальним планом; підсумковий контроль - екзамен.

Поточний контроль проводиться науково-педагогічним працівником у формі усного опитування або письмового контролю на практичних заняттях та лекціях.

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання та проводиться у вигляді тестування в терміни, встановлені графіком навчального процесу і в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою дисципліни.

8. Схема

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Екзамен (залікова робота)	Сума
Розділ 1	Розділ 2	Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом		
20	30	10		60	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

Знання аспірантів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

- **«Відмінно»** - аспірант міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;
- **«Добре»** - аспірант добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного;
- **«Задовільно»** - аспірант в основному опанував теоретичні знання навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або демонструють відсутність стабільних знань, відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточні знання, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;
- **«Незадовільно»** - аспірант не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутнє наукове мислення, практичні навички не сформовані.

9. Рекомендована література

Основна література

1. Клименко М. О. Стратегія сталого розвитку: навч. посібник / М. О. Клименко, Л. В. Клименко. – Рівне, 2010. – 267 с.
2. Методичні рекомендації з підготовки, погодження та затвердження Місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища (МДОНПС), затверджені наказом Мінприроди від 05.12.2012 р. № 61
3. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / За заг. ред. проф. Л. Г. Мельника. – Суми: Університетська книга, 2005. – 654 с.
4. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем / Під заг.ред. І. В. Недика. – Суми : Університетська книга, 2008. – 384 с.
5. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.
6. Планування місцевого сталого розвитку. Посібник з формулювання стратегії місцевого сталого розвитку / ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку; за сприяння проекту Розбудова потенціалу 2015 (Capacity Building 2015), Братислава. – К., 2005. – 67 с.

Допоміжна література

1. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.
2. Місцевий розвиток за участі громад. Результати соціологічного дослідження «Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад, реалізованого в Україні у проектах ПРООН, що фінансувалися Європейським Союзом та іншими донорами» / [Автори звіту : В. Паніотто, Д. Хуткий, А. Грушецький, В. Кисіль]. – К., Київський міжнародний інститут соціології, 2011. – 108 с.
3. Методичні вказівки з розробки регіональних стратегій сталого розвитку / [А.Г. Шапар, М.А. Ємець, П.І. Копач, та ін.] ; НАН України ; Ін-т пробл. природокористування та екол. — Д. : Моноліт, 2003. — 131 с.
4. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Разд.1. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М : Наука, 1988. – 208 с.
5. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. 26 серпня – 4 вересня 2002 року. Йоганнесбург, Південна Африка / Видання друге. – К.: ПРООН/МПВСР, 2007. – 81 с.

6. Гвишиани Д. М. Римский клуб: история создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / Д. М. Гвишиани. – М. : УРСС, 1997. – 377 с.
7. Медуз Д. Х. За пределами роста / Д. Х. Медуз, Д. Л. Медуз, Й. Рандерс. – М. : Прогресс, 1994. – 304 с.
8. Мельник Л. Г. Тайны развития (не очень серьезная книга об очень серьезном) / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – 378 с.
9. Нуреев Р. Теории развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – №4. – С. 137-156
10. Пестель Э. За пределами роста. / Э. Пестель. – М., Прогресс, 1988. – 268 с.
11. Печчеи А. Человеческие качества. / А. Печчеи – М.: Прогресс, 1985. – 310 с.
12. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
13. Рио-де-Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський та ін. – К.: Геопринт, 2002. – 118 с.
14. Literature Review Sustainable Development Approaches for Rural Development and Poverty Alleviation & Community Capacity Building for Rural Development and Poverty Alleviation Christian R. Bueno Montaldo. May 2013, Wonju - <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/877LR%20Sustainable%20Development%20v2.pdf>
15. Justice Mensah (2019) Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review, Cogent Social Sciences, 5:1, 1653531 - : <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>
16. Pedro Mateus Das Neves (2018), Literature Review On Sustainable Development - The spirit and critics of SD and SDGs, [DOI: 10.13148/PN.2018.30.01.006](https://doi.org/10.13148/PN.2018.30.01.006)
17. S Singh (2016), Sustainable Development: A Literature Review, International Journal of Indian Psychology, Volume 3, Issue 3, No. 6, DIP: 18.01.104/20160303 - <http://oaji.net/articles/2016/1170-1463510666.pdf>
18. Boodoo, Z. (2014). A review of sustainable development assessment literature that could be applied to NAMAs. In M. Jooste, E. Tyler, K. Coetzee, A. Boyd, & M. Boulle (Eds.), Internalising mitigation activities into the development priorities and approaches of developing countries. Proceedings of the Forum on Development and Mitigation (pp. 1-33). Energy Research Centre, University of Cape Town.
19. Adger Neil, Winkles Alexandra (2007) - Vulnerability, poverty and sustaining wellbeing, published in Handbook of Sustainable Development, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham

20. Baumol William, Litan R., Schramm C. (2007) - Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity, Yale University Press, New Haven & London
21. Brown, Lester (2006) - Plan B 2.0: Rescuing a Planet under Stress and a Civilization in Trouble, W.W. Norton & Company, New York
22. Camhis, Marios (2006) - Sustainable Development and Urbanization, published in The Future of Sustainability, Springer, Dordrecht
23. Cole, Matthew (2007) - Economic growth and the environment, published in Handbook of Sustainable Development, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham
24. Lam, David (2005) - How the World Survived the Population Bomb: An Economic Perspective, published in The Economics of Sustainable Development, W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Michigan
25. Nelson, Lisa (2007) - The role of the United Nations: from Stockholm to Johannesburg, published in Handbook of Globalization and the Environment, CRC Press, Boca Raton.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, майдан Свободи, 4
2. Офіційний сайт Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua>
3. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org/russian/
4. Офіційний сайт Римського клубу («The Club of Rome») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.clubofrome.org](http://www.clubofrome.org)
5. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй з Промислового розвитку (ЮНІДО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unido.org/index.php?id=o5152>
6. Офіційний сайт ПРООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/ga/undp/>
7. Офіційний сайт ЮНЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unrussia.ru/institutions/unep.html>